

IDENTITÁS AZ ÉPÍTÉSZETBEN

- bevezető tanulmány vázlat

BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2013. ősz

Kovács-Magyar Zsuzsa

témavezető: Sugár Péter DLA

ELŐSZÓ

A kutatási téma kiindulási pontját két tanulmányút tapasztalatai eredményezték, az egyik Kolozsvárra, a másik délvidékre, egészen Belgrádig. Mindkét régió, a közép-erdélyi illetve Vajdaság, szomszédos területei Magyarországnak, földrajzilag és történelmileg is a Kárpát-medence egységes részét képezik. Mégis, amikor az építészeti identitását vizsgáljuk a területeknek, nem kapunk egyértelmű választ. Az identitás sokféleképpen meghatározható, ebből is fakad első értetlenségünk. Majd megegyezünk abban, hogy csakis az eltérő kulturális közegek fokmérőjén mérhetjük le a hasonlóságokat és különbözőségeket, valamint az egyetemes értékek keresése révén.

Az identitás sok mindent kifejezhet, az építészet kulturális- társadalmi jellegénél fogva, anyag és idea között húzódva vagy a helyi és az egyetemes érvényűség között.¹ Az identitás vagy karakter megragadásának fontossága a tervezés során a helyhez való kötődésben fejeződik ki leginkább. Norberg-Schulz fogalmazza meg egyértelműen az identitás igényével kapcsolatban: „A helynek, az építészeti helynek, karakteresnek és jelentéstelinek kell lennie ahhoz, hogy kötődni tudjunk hozzá.” A *Genius Loci*, a hely szelleme az, ami által a tér több lesz, mint geometriai forma.²

Az identitáson egyfajta azonosságot „személyiséget” érthetünk, mely több elemből áll, de az alkotóelemek egy idő után koherensé, egységessé válnak. Az identitás manapság leginkább az arculatban jut kifejezésre. Megfigyelhetjük épített környezet és társadalom kölcsönös egymásra hatását, ahogy egyén és közösség azonosul az építészeti és városi megjelenési formákkal, vagy pont ellenkezőleg, az építészeti formák vannak rá hatással.

„A városokat emberek építik, ők fejlesztik bonyolult organizmussá, ők lehelnek a kötetbe lelket. [...] amikor a városból már lény és egyéniség lett, akkor észrevétlenül felcserélődnek a szerepek. Most már a város formálja a saját arculatára, s a saját lelke hasonmására a benne született és nevelkedett embert.” (Bech, 1942)

A régió latin szó, vidéket, tájat, városnegyedeket jelent, olyan kisebb vagy nagyobb területet, amelyet valamely közös tulajdonság választ el környezetétől. Egyben lehatárolás és különbözőség is. A hely lakóinak ez a különbözőség a kötődést, az identitás kialakulását fenntartó eszköz is. (Az identitás a valahová tartozás érzésének az alapja.)

¹ U. Nagy Gábor: *Táj – Régió – Identitás, Gondolatok és jegyzetek* – A 2013. március 9-én, az „Identitás az építészetben” témában rendezett X. MÉSZ Nemzetközi Építészkonferencián elhangzott előadás bővített változata, Régi-Új Magyar Építőművészet, 2013/3

² Norberg-Schulz, Christian, 1980: *Genius Loci. Toward a Phenomenology of Architecture*. Academy Editions, London.

A regionális építészet a helyhez kötötten sajátos és más. Általában akkor kerül a regionalitás az érdeklődés középpontjába, amikor a technika fejlődésére, a gazdaság terjeszkedésével, a kommunikáció kiszélesedésével az általánosítható, univerzáló tendenciák felerősödnek. Az identitás kérdése ekkor jelentkezik a modern életforma reakciójaként.³

Milyen következményekkel járhat mindez?

A kulturális identitás új formái jelennek meg és ezek a változások átalakítják a városokat, a globalizálódó erők fényében. Angliában a BUILDING FUTURES kutatócsoport foglalkozik különböző kutatási programok, trendek elemzése-, kreatív scenáriók készítése és kiértékelése révén – legalább 20 éves jövőtávlatokban - az építészetet és várostervezést befolyásoló fejlesztések társadalmi kihatásaival.⁴

„Kit érdekel mostanság az összefüggés a mű és annak anyagi valósága közt? Kit izgat az identitás, az önazonosság, a helyénvalóság kérdése? [...]

A mű – az építészet is – manapság maga a mű képe. Az építészet egyre kevésbé saját különös összetettségében létezik, hanem egy úgymond aktuális és érdekes üzenet közvetítőjeként.

És ha ennek az újonnan támadt szerepének nem felel meg, akkor pedig a közönség szerint nem érdemel figyelmet, nem is építészet. [...] Nem a klasszikus kánon vagy a kompozíció aránya, sajátossága a mérce, hanem a jelszerűség megléte, vagy éppen a hiánya, ikonszerű megjelenése. Az építészeti mű tehát, ami híján van az ikonszerűségnek, a közmegítélés szerint érdektelen, csúnya vagy sivár. [...]

Csak a konkrét, a tárgyával és a helyével azonosulni tudó, annak kulturális szubsztanciájába sűrűsödő forma képes egyetemes mondanivalót hordozni.” (U. Nagy Gábor, 2013)

Lehetséges identitás típusok:

1. A hagyományból fakadó identitás, mely közösséget feltételez!
2. Helyhez kötődő identitás – helyi építőanyagok, építésmód, helyi kultúra és emlékezet, lokális értékek
3. Kulturális identitások – ősi, rétegzett kultúrák építésze, mely kötődik a földhöz, ugyanakkor mondanivalójában univerzális (pl. a magyar parasztház)
4. Nyugati civilizációk identitásának elidegeníthetetlen vonása: az állandó alkotás, folytonos machinálás – pszichés igényt jelentő aktív beavatkozás (lehetőleg a természettel összhangban, és a társadalom javára)
5. + ...

Hogyan jelenik meg az identitás kérdése az építészeti gondolkodásban? A forma elsődleges jelentősége elhalványul? Az építészetet egyre inkább az ökológiai funkcionalizmus jellemzi, a folyamatokban való, felelős gondolkodás szabja meg működését? A praktikumot a szépséggel ötvözve a szükségesség esztétikai minőségét hozza létre? (forrás: Glen Murcutt ausztrál építész, a X. MÉSZ Nemzetközi Építészkonferencián elhangzott előadása alapján)

³ Dr. Kovácsné Gergely Zsuzsanna: *Az épített környezet hatása az identitásra és imázsra Győr és Sopron példáján*. Széchenyi István Egyetem, Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola - Győr

⁴ *The future of identity – Research Project*, BUILDING FUTURES - team based at the RIBA HQ in London

A KELET-KÖZÉP ÉPÍTÉSZETI FÖLDRAJZA

Közép- és Kelet Európa építészetét bemutató nemzetközi építészeti kiállítás Bukarestben⁵

Ana Maria Zahariade⁶ az East Centric Architecture Triennale kiállítást követően hasonló tendenciákat fogalmaz meg a kelet-közép-európai régiók építészetének közös vonásaival kapcsolatban, melyeket végül általánosan érvényesnek tekint nemzetközi vonatkozásban is.

Az építészet társadalmi- és szociális szerepvállalásának kiterjedése kapcsán jegyzi meg, hogy a leg tágabb értelmezés szerint is – mely az építés cselekményét, az épített környezet állandó alakítását és újraformálását jelenti (Alberti nyomán: *De Re Aedificatoria*) – az építészet végső soron a formához vezet el minket, a megépített formához, melynek megalkotására az építész speciálisan képzett.

Az építészek feladatköre ma már kiterjedt, „transz-esztétikai és transz-technológiai” követelményeknek egyaránt meg kell felelni - utalva ezzel a kiállítás címében is megfogalmazott transz/vagyis átjárható, nemzetközi karakterre - a formába való átültetés általános értékelési lehetőségének azonban továbbra is az erkölcsösséget tartja, mely a szakma alapját képezi. Nevezhetjük a hagyomány értékrendjének is, melyben a szépség megfeleltethető a jósnak, mint esztétikai kategória, értékek, melyek kiállták az idő próbáját.

Jelentés tartalmakat, közös vonásokat emel ki a Triennálén megjelenő „formákból”:

- megbékélés a múlttal, a feszültségekkel teli kapcsolat visszanyeri természetességét, különböző építési idők- és nyelvezet között kifejező szimbiózis jön létre, asszimilálódik a jelenben, az örökség az újat szolgálja, egyidejűleg megtapasztalható
- a természeti táj fontossága, mellyel az épületek azonosulnak - az épület jellé válik a tájban, a természet a projekt részévé válik
- előbbiből következik a környezettudatos tervezés fontossága, az energiatudatosság a formai keresések alapját képezik, a technikai megoldásokon és a gazdaságosság kérdésein túl is
- a formai kapcsolat kiegyensúlyozottsága a hagyományos- és modern anyagok-, szerkezetek-, építéstechnológiák között
- + ...

EAST CENTRIC ARCHITECTURE TRIENNALE

Résztvevő országok:

Ausztria, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Csehország, Ciprus, Horvátország, Észtország, Németország, Görögország, Moldova, Lengyelország, Románia, Oroszország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna, Magyarország, Törökország

Tematikus kategóriák:

TRANSPARENCIES / TRANS-APPARENCIES / TRANS(AP)PARENCIES

- Funkcionális nyitások
- Stílusbeli szűrés
- Esztétikai leválás
- Anyagi formációk

⁵ East Centric Architecture Triennale. Trans(ap)parencies Thematic Exhibition, 10-27. oct. 2013. Bucharest, Romania

⁶ Ana Maria Zahariade is a romanian architecture historian, theoretician and educator, with a PhD in architecture, winner of the Herder prize in 2003. Teacher and member of the Senate in the Ion Mincu University of Architecture and Urbanism, Bucharest, author of multiple publications, among them *Architecture in the Communist Project. Romania 1944-1989*

Nemzetközi kritikai esszépályázat:

88 regisztráció, 17 országból, a második fordulóban 30 esszé, 12 országból, 9 díjazott

A KUTATÁS TÁRGYA – a Kelet-közép-európai építészeti triennálé által meghatározott Régió építészeti identitásának tanulmányozása, a kortárs építészeti példákon és kritikai írásokon keresztül

A KUTATÁS CÉLJA – az építészeti identitás régiókhöz kötődő fogalmának, összefüggéseinek definiálása, szűkebb és tágabb környezetünk jobb megismerése, helyes pozicionálás, referálás a Székelyföldi Régió építészetére, melyet a kutatás egy tágabb viszonyrendszerbe helyez, egyéni karakterek, archetípusok keresése – forrás/eredet keresés – lehet ez a *forma* identitása?

IRODALOMJEGYZÉK

KÖNYV

“A world of fragments” – *Essays on East and Central European Architecture* – nemzetközi kritikai esszépályázat a Kelet-közép európai építészeti triennálé keretében, Arhitekt design Foundation, 2013, Bukarest

Transparente/Trans(ap)parencies, Prospective Nostalgias, East and Central European Architecture, Arhitekt design Foundation Publishing House, 2013, Bucharest – Kiállítás katalógus

BECHT, Rezső [1942]: *Sopron és a soproniak*. Soproni Szemle, VI. évf. 2. sz.

Dr. Kovácsné Gergely Zsuzsanna: *Az épített környezet hatása az identitásra és imázsra Győr és Sopron példáján*. Széchenyi István Egyetem, Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola – Győr

Norberg-Schulz, Christian, 1980: *Genius Loci. Toward a Phenomenology of Architecture*. Academy Editions, London

György Péter: *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély*, Magvető, Budapest, 2013

FOLYÓIRAT

Todorova, Maria. “Spacing Europe: What is a Historical Region?” *East Central Europe* 32 (2005) 1/2: 59-78.

Urban Report #1 – The Poetics of Transition on the Run, 05. 2011, Péterffy Miklós - *Nations and Regions*, 32-37.

Identitáskeresés és arculatteremtés, A regionalizmus értelmezése a hazai építészetben 1989-2003, Simon Mariann

TÁJ, RÉGIÓ, ÉPÍTÉSZETI IDENTITÁS 2.0 – Gazdag András, 2011. május

U. Nagy Gábor: *Táj – Régió – Identitás, Gondolatok és jegyzetek* – A 2013. március 9-én, az „Identitás az építészetben” témában rendezett X. MÉSZ Nemzetközi Építészkonferencián elhangzott előadás bővített változata, Régi-Új Magyar Építőművészet, 2013/3

INTERNET

www.meonline.hu - Régi-Új Magyar Építőművészet

www.utoirat.meonline.hu

www.arhitext.com - Revista Arhitext, constant screening of the Romanian cultural space and for the harmonization with the international cultural trends in the fields of architecture, art and design

<http://e-zeppelin.ro/en/> - Zeppelin Architecture

<http://www.urbanreport.ro/>

<http://arhitectura-1906.ro/> - Arhitectura 1906 folyóirat

<http://www.igloo.ro/en/> - Igloo folyóirat

www.arhiforum.ro

<http://plusminus.org.ro/> - think-tank, kommunikációs felület - építészet, város és emberek

<http://www.skbd.ro/d-news.php> - skbd iroda

www.east-centricarch.eu - East-CentricArch: Expose East and Central European Architecture

www.a10.eu - new European architecture

ANNOTÁLT BIBLIOGRÁFIA

Interjú: Serban Tiganas, 2011, Kolozsvár – 6b.hu

A térség országaival kapcsolatban a válság segíti az együttműködést a régiókban, illetve az együttműködés segít-e a válságot könnyebben kezelni?

- V4 – regionális együttműködési szervezet – meghívás csatlakozásra, a balti államokkal együtt
- másik nemzetközi szervezet a Fekete-tengeri Regionális Társulás, itt Bulgáriával, Törökországgal, Ukrajnával, Grúziával működünk együtt, de a Fekete-tenger régióban sokkal változatosabb kultúrák és ebből fakadóan különböző problémák találhatók. A bulgárokkal és törökökkel nagyon is sok tanulni való van egymástól, az eredmények később mutatkoznak majd, de már jó pár éve dolgozunk a balkán építészetének megismerésén. Egy kísérleti pályázaton munkálkodunk, ahol azt szeretnénk elérni, hogy egymás országaiba tervezzünk.

Istanbul, conference: Balcan architecture – what is actually common in the balcan countries, and to study if we have common background or possibilities – network competition to identify coastal sites..

Beszélgetés Dejan Ilić szerkesztővel, REČ magazine for cultural and social issues, FABRIKA KNJIGA könyvkiadó, Belgrád, 2013. dec. 1.

Region and identity

- identity is something you choose to define in your own way
 - if You use the term, You have to define it
 - identity is based on culture
 - through culture we are building identities
 - importance of clear definition: Serbian architecture, because it's on the territory of Serbia
 - Hungarian architecture - within Hungarian borders, but Transylvanian architecture is Romanian/Hungarian? - depends on identity -
 - how do you define identity - you choose to define in your own way, but at some criteria you always have different identities
 - **is there a common identity in the region?**
 - id. defined by ... way of thinking, nationality, history, group of people with different tradition...
 - **culture** - is much broader - no other way to define identity
 - id. is always a selection, an arbitrary selection
 - building identities - is an instrument/tool
 - always subjective - can't use as explanatory tool
- [...]

Petokrata Studio, Belgrád

Restaurant 2.0/ Garden

- aktuális társadalmi, politikai jelenségekre próbál választ adni, évszakonként változó tematikával
- folyamatosan forradalmi hangulatú állításokat fogalmaz meg, szándékosan provokál

"A world of fragments" – Essays on East and Central European Architecture

Nemzetközi kritikai esszépályázat:

88 regisztráció, 17 országból, a második fordulóban 30 esszé, 12 országból, 9 díjazott

A dolgozat szempontjából releváns írások:

- Hans Ibelings: *Parallel cultures. Similarities and simultaneities*
Európán belül a politikai-, gazdasági, kulturális erők kiegyensúlyozatlan felosztása. Európai építészet, ami nemzetközileg megjelenik a Nyugat-európai területeken, nem lépi át a Berlin-Bécs vonalat. A Kelet nem számottevő? ECA Triennálé kompenzál ilyen tekintetben, egy olyan területet hoz be az aktuális diskurzusokba, amely eddig ezen kívül esett. Releváns

építészet – ha nem távolodik el túlságosan az aktuális nemzetközi tendenciáktól. Hogyan definiálható Közép- és Kelet-Európa (közös kulturális örökség által egységes terület? – nem, inkább a kulturális örökség egymást részben átfedő, szerteágazó mintázata): “a patchwork of partly overlapping cultural heritages”. Pluralitás - a jelenlegi nemzeti határok nem egyeznek meg a homogén etnikai területekkel (soha nem is egyeztek meg) vagy a meghatározott kulturális tartományokkal. Az átfogó fejlődés végső soron mindenhol hasonló vonásokat eredményezett, mely nem az ideológiai felosztás megszűnésének- vagy a progresszív globalizáció elterjedésének az eredménye, hanem folytatása azoknak az egymással párhuzamosan zajló folyamatoknak, melyek az egyidejűséget és hasonlóságokat eredményezték. Az ECA nem azért fontos, mert más/különböző, hanem mert még nem volt kellőképpen értékelve. A kezdeményezés felszabadítja ezeket az elszigetelt területeket – a Nyugat szempontjából.

- Andreea Movila: *The Architecture at Skyline. Play in one scene*
Európa nyugati része tagadja a keletit? Valójában Kelet-Európának most saját identitása van. Gazdasági- vagy etnikai értelemben? Nem tudom. Gondolod, hogy művészet és építészet, egy kétségbeesett próbálkozás során el tudja érni, hogy egyesítse az idiómát - Európa?
- Tomislav Pavelić: *Towards Architecture's New Spirituality (Learning from Sacred Cows)*
Gyakran a felsőbbrendűség érzésével és előítéletek alapján nyilatkozunk olyan dolgokról, melyeket nem ismerünk. Erre példa a “cow phenomenon” Indiában – interkulturális félreértésekre okot adó kulturális különbség. Azonos értékrend érvényesíthető különböző kulturális területeken? A fenti szemléletmód mindazonáltal egy koloniális nézőpontot képvisel a világ többi részéről, személyes- és civilizációs hiányosságokat fedve fel.

Maria Todorova

“Spacing Europe: What is a Historical Region?”

A történeti régiók leírásának megközelítési módja a *történeti örökségen* keresztül. Ellentétes fogalom-pár: a hagyomány és az örökség. A történeti örökség a történelmi változások dinamikáját és folyékonyágát artikulálja. Az elemzésnek más lehetséges kategóriai felosztását adják a *határok/borders* vagy a *tér/space* fogalma.

Hosszú távú regionális fejlesztés elemzésének kritériuma a területi felosztás – *simple spacing*, mely általában annak az érdekeit szolgálja, aki azt kitalálja. A kelet-európaiság megítéléséhez gyakran előítéletek tartoznak. Európának hármass felosztása van: nyugati, közép és keleti. Ezeknek további bontásai a kelet-közép, a dél-kelet vagy balkán. Európa hármass jelentést hordozó fogalom: a név, a hely és az *idea* – mely értékrendet közvetít, leginkább kulturális értelemben, mintegy kisajátítva azt.

A kutatók figyelme a régiókra irányul. A regionális identitás nem jelent elsősorban nemzeti identitást, idealizált nemzetállamok szövetségét. A regionális szövetségek inkább szerkezeti alapját teremtik meg a gazdasági- és etnikai különbözőségeknek. A régiók nemzet államokon felül állhatnak vagy szubnacionális egységeket képezhetnek. A régió a helyi közösségeken felülemelkedhet egy állam területén belül – egy kisebb területet jelölhet, ellentétben a *territorium* fogalmával, mely egy átfogó koncepció része. Ma a régió megnevezést különböző területi kiterjedésekre használják mikro vagy makro-régiók megjelölésére. A régióknak belső hasonlóságokkal, kohézióval kell rendelkeznie.

Kelet-Európa egy területi szubregió, "hierarchiai mátrixba zárva", a terminológiában egy jelölt kategória, mely ez által definiálható, másságot fejez ki. A nem jelölt kategóriák előnye ezzel szemben, hogy megtartják a hatalmukat, mely referencia pontot jelent más területekkel szemben, az általános fogalom központjában maradnak, dominálnak, nem arányos szerepet töltenek be: földrajzi, gazdasági és adminisztrációs, történelmi és intellektuális idea szempontjából, idealisztikus módon.

+...

Kulturális örökséget teremtő román építészek - Kiállítás, 2013. okt.

"Az építészet egy erőteljes nemzeti identitást képző erő, a közösségi összetartozás érzésének megteremtője, amely finoman meghatározza létezésünket és nevelésünket. Emberformáló és esztétikai dimenziójának kihangsúlyozása egy szükségszerű tett, amely által visszakerül valós kulturális pozíciójába.

A Kulturális örökséget teremtő román építészek című kiállítás a céh 120 éves fennállása alatt született legfontosabb építészeti alkotásokat mutatja be. Ezek a nemzeti kulturális örökség, implicit módon az európai kulturális örökség részét képezik. A kiállítás közel félszáz panelen mutatja be a román építészek 1869–1989 között készült alkotásait.

A kiállítás alap gondolata az állandó időbeni fejlődés bemutatása és a román építészet minőségi értékeinek hangsúlyozása a történelmi viszonyok, a világháborúk, a politikai változások ellenére.

(...)E kiállítás célja, hogy a kulturális fejlődés fő pilléréként mutassa be az építészeti kulturális örökséget, ugyanakkor pedig hangsúlyozza az építészet szerepét a közösségi szellem megszilárdulásában és a nemzeti identitás fejlődésében." (Cristina Olga Gociman, kurátor)

György Péter, Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély, Magvető, Budapest, 2013

198-199./383. o.

Kortárs internacionális kontextusban (kortárs képzőművészet) a székelykapuk, szimbólumok használata - kritikai művészet

Mircea Cantor – román származású képzőművész

*"reworks ordinary objects to explore existential questions
in the style of French artist Marcel Duchamp"*

390.-391. o.

*A populáris neotradicionalista ellenkultúra különféle képviselőit
mindig is irritálta a racionalitás. [...]*

*interetnikus régiók bonyolult kulturális mintázatú, urbanizált valósága
... a transzilvanizmus hagyománya, problémavilága*

történelmi és a közvetlen jelenben alakuló regionális kulturális különbségek

405. o.

A magyar urbanitás történetében kulcsfontosságú városok (Arad, Nagyvárad, Kolozsvár, Temesvár, Szatmár, Nagyszeben) mai világai nem írhatók le, értelmezhetők a képzelt Székelyföld nézőpontjából. Az interetnikus területeken, olykor kísérteties, máskor épphogy fellelhető, még azonosítható történelmi nyomok között, a többnyelvűségben, kisebbségben

zajló mindennap története nem absztrakt történelmi ítélet, hanem dinamikusan változó személyes tapasztalat, nem politikai sors, hanem maga az élet, amelyben nem a mítosz, hanem a kritika és az irónia, a józan ész és reflexió játsszák a főszerepet – csakúgy, mint bárhol a modern világban.

U. Nagy Gábor: Táj – Régió – Identitás, Gondolatok és jegyzetek

2013. március 9-én, az „Identitás az építészetben” témában rendezett X. MÉSZ Nemzetközi Építészkonferencián elhangzott előadás bővített változata, Régi-Új Magyar Építőművészet, 2013/3

A HAGYOMÁNY ÉS AZ ÖRÖKSÉG KÉRDÉSÉRŐL

- Hagyomány = kollektív tudás – kultúra/kultusz, anélkül, hogy tudatosulnia kellene
- szerves közösségekben **a hagyomány a kultúra /identitás/ valóságos létformája;** a kultúra közvetítője és egyben folytonosságának záloga
kulturális alapminta
- a felbomló egész továbbélő, fennmaradó részei alkotják az örökséget

“A kánon – a hagyomány szabályrendszere – szigorú törvény, vagyis a kanonizált tradíció nem igényli, de nem is tűri az invenciót – a személyiség itt csak árnyalhatja annak egyes formáit. Az örökség elemei azonban szabadon is felhasználhatók, ha ez a felhasználás inspiratív – önkéntelen vagy művészi. Ez már több ezer éve folyik az európai kultúrában, a folytonos megújulások sorában. Ebben a sorban a hitelesség nem a tárgyyszerűség vagy a tényszerűség, hanem éppen a megújulás képességének kérdése.

*Az örökséggé vált kánon majdnem ugyanilyen szigorú törvény, de már az élet teljessége és elevensége nélkül. **Az önkéntelen és a művészi inspiráció szabadsága viszont szinte végtelen, az örökség figyelmes ismerete megtermékenyítheti a megújulást.**”*

- “nagyon régen a múlt tárgyai is a jelen részei voltak”
az eleven hagyomány folyamatában mindig változás van

“Nem stiláris kérdéseket kell felvetnünk akkor, amikor egy vidék építészetéről gondolkodunk. A hagyomány nem csak a formában mutatkozott meg, hanem annak létrehozásában is. Építészet és építés nem válhat szét egymástól.”

Az építészeti hagyomány egyfajta megformálódása az életnek, az életmódnak egy adott helyen. Ugyanakkor nem csak megjelenítője, hanem továbbörökítője is annak.